

Atpažink dezinformaciją

Pamokos planas ir rekomendacijos 5-8 klasėms

Kritinį mąstymą
ugdykime kartu!

LANGAS Į ATEITĮ

European **MEDIA AND
INFORMATION** Fund
Managed by
Cikouste-Gilbenkian Foundation

Projektas „Medijų raštingumo stiprinimas bendruomenėse: kritinį mąstymą ugdykime kartu!“

Šio projekto tikslas – stiprinti medijų raštingumą, ypač kritinį mąstymą, suteikiant aktyviems vietos bendruomenių atstovams žinių ir priemonių, kaip to mokyti kitus savo bendruomenės narius.

Projekte ypač daug dėmesio bus skiriama mokyklų bibliotekininkams, kurie, organizuodami informacijos bei medijų raštingumo švietimo renginius ir pasiekdami platesnę mokyklos bendruomenę, galės naudotis projekto metu sukurtais ištekliais ir perduoti kritinio mąstymo žinias bei įgūdžius mokytojams, mokiniams ir jų tėvams. Dalyvaujantys projekte veiks ne tik sustiprins savo įgūdžius, bet ir taps stipriu žinių daugikliu savo bendruomenėse.

Projektą įgyvendina dvi asociacijos iš Lietuvos, dalyvaujančios kuriant žinių visuomenę šalyje: asociacija „Langas į ateitį“ bei asociacija „Viešieji interneto prieigos taškai“.

Projekto socialinis partneris - Lietuvos mokyklų bibliotekų darbuotojų asociacija.

Lietuvos mokyklų bibliotekų
darbuotojų asociacija
Association of Lithuanian School Library Staff

Projektą finansuoja Europos žiniasklaidos ir informacijos fondas (EMIF).

European | **MEDIA AND
INFORMATION** | Fund

Managed by
Calouste Gulbenkian Foundation

ATSAKOMYBĖS APRIBOJIMAS. Visa atsakomybė už bet kokį Europos žiniasklaidos ir informacijos fondo remiamą turinį tenka autoriui (-iams), ir jis nebūtinai atspindi EMIF ir fondo partnerių, Calouste Gulbenkian fondo ir Europos universitetų instituto poziciją.

DISCLAIMER. The sole responsibility for any content supported by the European Media and Information Fund lies with the author(s) and it may not necessarily reflect the positions of the EMIF and the Fund Partners, the Calouste Gulbenkian Foundation and the European University Institute.

<https://gulbenkian.pt/emifund/disclaimer/>

CC BY-NC 4.0

© Asociacija „Langas į ateitį“, 2023

Pamokos tikslas

Ugdyti mokinių kritinį mąstymą: supažindinti mokinius su dezinformacijos problema, paaiškinti jos metodus ir požymius, kurie padėtų ją atpažinti ir tinkamai įvertinti. Siekiama įtvirtinti mokinių elgesio modelį, kai gauta informacija kritiškai vertinama, atsižvelgiama į jos šaltinių patikimumą, kontekstą, išraiškos formą, ji palyginama su kitų šaltinių informacija bei mokslo žiniomis.

Pamokos trukmė

Orientacinė pamokos trukmė – 40 min., tačiau mokytojas gali ją sutrumpinti pasirinkdamas temas ir priemones savo nuožiūra.

Priemonės

Kompiuteris su projektoriumi ir ekranas arba interaktyvioji lenta, interneto ryšys, lenta arba didelis bloknatas užrašams.

Pamokos skaidrių rinkinys, kuris gali būti mokytojo pritaikomas konkrečiai pamokai: pateiktis, viktorinos klausimai.

– toks ženklas nurodo, kad aiškinant tam tikrą medžiagos temą ar rengiant veiklą (įvadinį pokalbį, viktoriną, užduotį), galima pasinaudoti interaktyviuoju mokymo objektu, kuris gali būti demonstruojamas vietoje skaidrės. Tai pagyvintų pamoką, labiau atkreiptų mokinių dėmesį, tuo pačiu galėtų padėti mokytojui labiau struktūriškai ar grafiškai pateikti reikiamą informaciją. Reikalingus interaktyviuosius mokymo objektus rasite svetainėje ties kiekvienos temos medžiaga.

Prieš pamoką pasitikrinkite, ar klasėje tinkamai veikia internetas, ar mokykla neblokuoja prieigos prie reikalingų pamokai interneto išteklių.

Šaltiniai

Papildoma medžiaga:

- 12 kritinio mąstymo patarimų – <https://www.prisijungusi.lt/savarankiskas-mokymasis/12-kritinio-mastymo-patarimu/>
- Kursas apie dezinformaciją – <https://veryverified.eu/lt/vienetai/ketvirtas-skyrius/>
- Medijų ir informacinio raštingumo programa – <https://mirkt.bibliotekavisiems.lt/>
- Kaip atpažinti dezinformaciją (anglų k.) – <https://en.hive-mind.community/blog/212,the-4ds-model-to-recognize-disinformation>
- Medijų raštingumo medžiaga mokykloms (anglų k.) – <https://www.commonsense.org/education/articles/news-media-literacy-101> .
- Pažink netinkamą turinį internete <http://pamoka.draugiskasinternetas.lt/pazink-netinkama-turini-internete/>
- Apsisaugok nuo apgaulės internete <http://pamoka.draugiskasinternetas.lt/apsisaugok-nuo-apgaules-internete/>
- Saugesnis internetas vaikams (priemonė viktorinai rengti). <https://www.epilietis.eu/kursai/saugesnio-interneto-viktorina-2/>

- Testas. Ar mąstote kritiškai? (13+) <https://www.epilietis.eu/2020/01/21/kritinio-mastymo-testas>
- Testas. Ar esate atsparus sukčių pasiūlymams? (14+) <https://www.lb.lt/lt/investavimas-kaip-atpazinti-sukcius>
- Žaidimas „REDAKCIJA 2030“. Praktinės žaidimo užduotys padės ugdyti kritinį mąstymą ir žaidėjų gebėjimą atskirti tiesą nuo melo, tikras naujienas nuo melagienų (14+).
<https://www.prisijungusi.lt/savarankiskas-mokymasis/zaidimas-redakcija-2030/>

Pamokos planas

1. Temos pristatymas ir įvadinė veikla. Ką žinote apie dezinformaciją? – 7-10 min.

Prisistatykite, paaiškinkite pamokos tikslą, kas vyks jos metu. Galite mokinius sudominti būsima viktorina, ypač jei turite pasirenę kokių nors prizų.

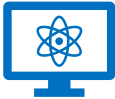
Paklauskite mokinių, kaip jie supranta sąvoką „dezinformacija“, kur su ja susiduria ir kaip ją atpažįsta. Lentoje ar bloknote trumpai užrašykite jų teiginius. Nereikia teiginių vertinti, tik suformuluoti ir užrašyti. Mokiniai turi suprasti, kad su dezinformacija susiduria kasdien ir turi pasirengti jai atsispirti.

Užrašytus teiginius pasilikite aptarimui po pamokos.

2. Pateikties demonstravimas – 15-20 min.

Skaidrė	Turinys ir rekomendacijos
1.	Pavadinimo skaidrė.
2.	<p>Skaidrėje parodytos trys įsivaizduojamos situacijos, kada kalbama netiesa.</p> <p>„– Ryt nebus matematikos!“</p> <p>A. (klaidinga –Jonas taip galvoja, nes supainiojo pamokų tvarkaraštį);</p> <p>B. (melaginga – Greta juokaudama nori atkreipti į save klasiokų dėmesį);</p> <p>C. (tyčia klaidinanti – Vaiva bando apgauti tėvus, nes nenori daryti namų darbų).</p> <p>Paiškinkite, kad turime kovoti su tyčia klaidinančia, klastojančia faktus dezinformacija, kuria siekiama valdyti žmonių elgesį ir jų mintis.</p> <p> (Netiesa – trys situacijos)</p>
3.	<p>Dezinformacija</p> <p>Dezinformacija yra klaidinga informacija, kuria siekiama apgauti ir valdyti žmonių požiūrį, veiksmus ar nuomones.</p> <p>Dezinformacija skleidžiama tyčia, tačiau dažnai ji platinama ir dėl neišmanymo.</p> <p>Dezinformacija gali pakenkti, jei jos paveikti žmonės priims klaidingus ir jiems nenaudingus sprendimus (pavyzdžiui, rinkimuose, atsisakys pažangios medicinos, pinigų atiduos sukčiams ir pan.).</p> <p>Iš tiesų, dezinformacija yra viena iš propagandos rūšių. Juodoji propaganda yra informacinio karo dalis ir gali daryti žalą visuomenei ar valstybei.</p> <p> (Dezinformacija, – kaip ji gali pakenkti)</p>
4.	<p>Kaip dezinformacija gali pakenkti?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gali sukelti nerimą • Gali priversti abejoti faktais • Gali paveikti įsitikinimus

	<ul style="list-style-type: none"> • Gali paskatinti neprotingai elgtis <p>Šioje ir tolesnėse skaidrėse paaiškinama. Kuo dezinformacija kenksminga ir kodėl reikia ją atpažinti.</p> <p>1 pavyzdys. Klaidinga informacija gali sukelti nerimą dėl naujų ir nežinomų dalykų:</p> <ol style="list-style-type: none"> a) Net neįjungtas „mobiliojo ryšio bokštas susargdino kaimo gyventojus“ b) „5G spinduliuotė sukelia Covid-19“. c) „Dėl vėjo jėgainių poveikio karvės nebeduoda pieno“. d) „Praskrisdami lėktuvai ant žmonių purškia chemikalus“ e) Naudojami ne tik stereotipai apie kitų rasių ir tautybių žmones, romus, įvairias visuomenės grupes, bet ir naujai sukuriama dezinformacija, naudojama informaciniame kare („LGBT atims vaikus“ ir pan.). <div style="display: flex; align-items: center; margin-top: 10px;"> (Dezinformacija, – kaip ji gali pakenkti) </div>
5.	<p>Kaip dezinformacija gali pakenkti?</p> <p>Dezinformacija gali sukelti žalą sveikatai:</p> <ul style="list-style-type: none"> • žalingos dietos; • gydymasis nemedicininėmis priemonėmis; • skiepų ir būtinų vaistų vengimas. <p>2 pavyzdys. Klaidinga informacija apie alternatyvius (prieštaraujančius mokslui ir medicinos patirčiai) gydymo metodus gali paskatinti žmones neieškoti medicinos specialistų pagalbos arba priimti sprendimus, kurie gali pakenkti jų sveikatai.</p> <ol style="list-style-type: none"> a) Atsisakymas antibiotikų, kai jie būtini, arba bereikalingas jų vartojimas; b) gydymasis homeopatiniais vaistais ir kitomis nemedicininėmis priemonėmis; c) ekstremalios, žalojančios sveikatą dietos. Internete dažnai plinta klaidinga informacija apie sveiką gyvenseną, dietą ir maisto papildus. Tokia informacija gali paskatinti moksleivius laikytis nesveikų mitybos režimų arba vartoti nepatvirtintus ir net pavojingus maisto papildus, kurie gali sukelti rimtų sveikatos problemų. d) vakcinų skeptikų skleidžiama dezinformacija gali paskatinti žmones atsisakyti vakcinacijos, o tai gali turėti rimtų padarinių viešajai sveikatai. Pavyzdžiui, kai kuriose Vakarų Europos valstybėse dalis gyventojų atsisako skiepų ir todėl nuolat kyla pavojingų vaikiškų ligų epidemijos. <div style="display: flex; align-items: center; margin-top: 10px;"> (Dezinformacija, – kaip ji gali pakenkti) </div>
6.	<p>Kaip sukuriama dezinformacija?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. „Nemanau, kad tai yra tiesa“, „Spauda visada meluoja“, „Niekuo negalima tikėti“ 2. „Lietuva savo noru pasiprašė į SSSR sudėtį“ 3. „O tu niekad nesi sumelavęs?“ 4. „Jei leisime užsieniečiams pirkti žemę, liksime be Tėvynės!“ <p>Čia pateikti 4 pagrindinių dezinformacijos metodų pavyzdžiai.</p> <p>1. Abejojama nepateikiant jokių įrodymų, gali būti bandoma nutildyti oponentą jį įžeidinėjant.</p>

	<p>2. Klastojami duomenys ir sukuriama nauji „faktai“.</p> <p>3. Bandoma pakeisti temą, priversti oponentą sutrikti ir gintis. Dar žinoma kaip „what’s about?“ technika.</p> <p>4. Bauginimas. Jis ypač dažnai naudojamas, kai reikia priimti tam tikrus sprendimus ir dėl to vyksta daug diskusijų.</p> <p>Dezinformacija gali atsirasti, kai nuomonės pateikiamos kaip faktas (gandai), kai savaip interpretuojamos naujienos, ir kai asmuo ar jų grupė sąmoningai šmeižiama, juodinama, taip pat kai tyčia skleidžiamas melas.</p> <p>Vienas iš informacinio karo metodų yra panaudoti tikrą faktą, tikrą naujieną ir pakeičiant detales bei kontekstą pakeisti jos prasmę.</p> <p>Dezinformacijai plačiai pasitelkiami socialiniai tinklai.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Netikros socialinių tinklų paskyros naudojamos dezinformacijai platinti. FB ir kiti tinklai jas aptinka ir naikina milijonais, tačiau šis procesas iki šiol menkai suvaldomas. • Netikri šaltiniai ir sekėjai socialiniuose tinkluose naudojami dezinformacijos patikimumo regimybės sudaryti. Juk sunku suabejoti teiginiu paskyroje, kurią stebi ir perskelbia milijonai (netikrų) sekėjų? Arba teiginiu, kurį iš eilės perskelbė daugybė paskyrų? • Socialiniai burbulai ir algoritmai. Socialiniai tinklai taip sukurti, kad vartotojui nauja informacija siūloma pagal tai, kuo jis domėjosi anksčiau. Jei vartotojas lankėsi dezinformaciją ar šališką informaciją skleidžiančiose socialinio tinklo grupėse, jam ir vėliau bus siūloma daugiau dezinformacija nei nešališka informacija. Kaip rodo tyrimai, dėl to dauguma socialinių tinklų grupių radikalizuojasi ir nutolsta nuo tikroviško pasaulio matymo. To išvengti galima tik neatsiribojant nuo įprastinės žiniasklaidos naujienų.
7.	<p>Žaidimas. Pasiūlykite mokiniams patiems sukurti dezinformacijos pavyzdžių. Galima kaip pavyzdį naudoti šiuos faktus ir priemones.</p> <p>Faktai.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Marius iš istorijos gavo 9. • Katės gauda peles. • Sniegas yra baltas. • Greta mokosi 8 klasėje. • Biologijos mokytoją ryt pavaduos studentė. <p>Priemonės (metodai).</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Sukelti abejonių. ○ Paneigti. ○ Išgalvoti netikrų faktų. ○ Priversti gintis. ○ Nuomonę pateikti kaip faktą. ○ Gąsdinti. <p>Pasiūlykite mokiniams panaudoti šiuos faktus ir priemones bei sugalvoti įvairių dezinformacijos pavyzdžių.</p> <p>Mokiniai taip turėtų išmokti vertinti teiginius ir atkreipti dėmesį į galimas manipuliacijas.</p> <div style="display: flex; align-items: center; margin-top: 10px;"> (Sukurkime dezinformacijos pavyzdžių) </div>
8.	Kaip atpažinti dezinformaciją?

	<ul style="list-style-type: none"> • Patikrinkite šaltinį: kur informacija yra skelbiama. Patikrinkite, ar informaciją pateikia patikimas šaltinis, pvz., autoritetingas leidinys, gerai žinomas asmuo arba patikima organizacija. • Patikrinkite informacijos patikimumą: ar ši informacija skelbiama kituose patikimuose šaltiniuose, ar nurodyta, iš kur ji paimta. Labai svarbu įvertinti informacijos kontekstą: ar šis šaltinis nuolat rašo šia tema, ar informacija jame neprieštarauja įprastinėms žinioms apie supantį pasaulį, moksliniams tyrimams ar kitai patirtinei informacijai. • Išnagrinėkite informacijos šaltinio motyvus: jei informacija pateikiama siekiant pasiekti tam tikrą politinį ar socialinį tikslą, tai gali būti signalas, verčiantis sunerimti. • Patikrinkite, ar informacija atitinka bendrąsias žinias apie pasaulį. Jei informacija yra prieštaraujanti, tai gali būti ženklas, kad informacija yra klaidinanti. • Naudokite faktų tikrinimo svetaines: jos skirtos patikrinti informaciją ir nustatyti, ar ji yra tikra ar klaidinanti. • Įvertinkite informacijos kalbą: ar ji pateikiama objektyviai, be iškreipimų ar emocijų. Kartais dezinformacija pasireiškia emociškomis, provokuojančiomis arba netinkamomis kalbos išraiškomis. Tuo pačiu galima paminėti netaisyklinga kalba parašytas žinutes socialiniuose tinkluose. <p>Plačiau galima pristatyti (parodyti) dezinformacijos rinkinius debunk.eu. Debunk.eu – tai faktų tikrinimo svetainė, kuri, pasitelkdama dirbtinį intelektą, atlieka išsamius dezinformacijos tyrimus Baltijos šalyse. Čia galima rasti daug dezinformacijos pavyzdžių lietuvių k.</p> <div style="text-align: center;"> <p>(Kaip atpažinti dezinformaciją)</p> </div>
9.	<p>Giluminės klastotės.</p> <p>Viena iš didžiausių problemų yra tai, kad praktiškai nebeįmanoma atskirti originalių vaizdų nuo sintetinių. Paveikslėlio kairėje originalus vaizdas, dešinėje – sintetinis (šaltinis – https://www.youtube.com/watch?v=JkUF40kPV4M&t=55s). Apie gilumines klastotes galima vėliau parodyti vaizdo siužetą.</p> <p>Dirbtinis intelektas apmokomas naudojant vaizdo ir garso medžiagą, jos turi būti pakankamai daug, kad būtų susintetinta visa veido mimika, todėl vis dar galima pastebėti netikslumų trumpais momentais, - neapvalūs akių vyzdžiai, neaiškūs lūpų ir dantų kontūrai, pernelyg lygi oda ir pan.</p>
10.	<p>Demonstruojama pasirinkta vaizdo medžiaga.</p> <p>Skaidrėje įterpkite pasirinkto vaizdo įrašo nuorodą, kad būtų patogiau jį paleisti.</p>

4. Pademonstruokite vieną savo pasirinktą vaizdo įrašą (ištrauką iki 5 min. trukmės). Rekomenduojama vaizdo medžiaga:

- vaizdo siužetas „Pažink medijas su Klaudija. Fake news“ (<https://www.youtube.com/watch?v=iKzTf5-9-p8>):
 - 1:12 – 4:28 apibendrinantis įvadas į manipuliavimo žmonėmis problemą;
 - 5:33 – 9:17 būtinybė kritiškai vertinti interneto turinį;
 - 10:30 – 12:50 socialiniai burbulai ir šališka informacija;

- 13:00 – 15:52 apie melagienas internete ir faktų tikrinimas;
- 16:00 giliosios klastotės etiniu aspektu, 18:05 – 20:15 kaip tai veikia.
- <https://www.youtube.com/watch?v=0qzeat9FUDg> – apie gilumines klastotes (lietuvių k.), trukmė 4:41 min.;
- <https://youtu.be/vDOKle0I7ms?t=233> – kaip atpažinti gilumines klastotes (anglų k.), nuo 3:53 min.

5. Atvejų aptarimas – diskusija – 5-10 min.

Aptarkite matytą siužetą. Galimi klausimai mokiniams: ar jie susidūrė su matytomis situacijomis, kaip jie jas sprendė, galbūt turi savo naudingos patirties, kuria norėtų pasidalyti su kitais. Galima paskatinti diskutuoti ir kitomis, skaidrėse paliestomis temomis. Mokytojui nereikia vertinti diskusijos turinio, tik ją paskatinti.

6. Viktorina (7 klausimai) – 10 min.

Suskirstykite mokinius komandomis (3-5 dalyviai) ir pasiūlykite atsakyti į ekrane rodomus viktorinos klausimus (skaidrės nuo 11 iki paskutinės). Vienam klausimui atsakyti skiriama ne daugiau 2 min. Komandų atsakymai užrašomi lentoje ar bloknoto lape.

Atsakius į paskutinį klausimą, parodomi teisingi atsakymai (priešpaskutinė skaidrė) ir suskaičiuojami kiekvienos komandos balai. Paskelbiama nugalėtojų komanda ir, jei turite pasirengę prizų, juos įteikite. Viktorinos klausimai gana lengvi, įveikiami daugeliui mokinių, todėl galite kelis pakeisti sunkesniais ir labiau susijusiais su jūsų mokyklos aktualijomis.

Jei kiltų diskusijų dėl kai kurių klausimų ar atsakymų traktavimo, paaiškinkite dalyviams, kad tai tik žaidimas, nebent norėtumėte įsijungti į diskusiją ir pateikti savo argumentus bei paaiškinimus. Ne visi klausimai yra tiksliai iš pamokos temų, todėl jie gali pasitarnauti ir platesniam pokalbiui.

(Viktorina – ką žinai apie dezinformaciją?)

7. Apibendrinimas – 5 min.

Pabaigai apibendrinkite šios pamokos patirtį. Galite pasiūlyti mokiniams iš naujo peržiūrėti savo teiginius, užrašytus atliekant įvadinę veiklą, įsivertinti, kaip pasikeitė jų dalyko supratimas.